

eorum ad opera extrinseca, non a rebus ipsis, sed ab aeterno ordine sapientiae in ideis Dei existente, desumimus. Unde etiam cum ipsa sapientia divina postulet ut naturalis ordo per delicta ab iniquis violatus resarciatur per poenam, hoc non pugnat cum *idea entis infinite perfecti et boni*, sed potius ab ipsa dimanat; nam et ratio perfecta ordinis, sicut sapienter observat S. Thomas (1), necessario exigit, ut quicumque contra ordinem insurgit ab eo *ordine et principe ordinis* deprimatur, et non foret certe effectus dignus sapientiae ac bonitatis cujusvis gubernatoris, adjicere aequali sorti legum conservatores et violatores. Horum itaque poenas determinare ad resarciendam ordinis violationem; non est proprie esse amantem vindictae, aut ex aliqua passione ad eam impelli, oblectationemque in miserorum aerumnis atque cruciatibus inquirere; quod nec cum *idea honesti legislatoris ac iudicis humani* consistere valet.

78. Opponunt denique. 1°, poenas hujusmodi naturales a Deo statutas, non esse *revera poenas*, cum sint latentes et non arbitrariae. 2°, eas esse *inutiles*, cum poena ordinetur ad emendationem rei, et in altera vita non sit amplius locus emendationis.

Respond. ad 1^m. Unde sciunt adversarii naturam poenarum requirere ut sint sensibiles, et ab arbitrio legislatoris necessario dependant? Num e. g. pudor, confusio et angor internus animi, quo quis afficitur dum ejus occultum delictum iis praesertim quibus displicet manifestatur veram poenae rationem non habet? An publicae quietis perturbatio, effectusque inde dimanantes, non sunt verum ac dignum supplicium, quo cives tumultuantes naturaliter plectuntur? Praeterea, major et verior certe est poena, quae majori bono nos privat, qualis profecto est positiva e. g. impiorum propter eorum delicta ab ultimo fine et perfecta felicitate exclusio, quae vel solo rationis lumine sufficienter infertur, atque in antecessum quodammodo manifestatur iis extraordinariis eventis, quibus divina providentia non numquam in hac vita impiorum conatus evidenter deprimat, majoribusque suppliciis eos manentibus in vita futura veluti praeludit.

Ad 2^m dicimus, finem ad quem ordinatur poena, non esse solum vel praecipuum emendationem rei; etenim poenarum comminatio refertur ad subditos retrahendos a violatione le-

(1) *Summae Theolog.* part. 1. 2. quaest. 87. artic. 1.

gum, et ad earundem custodiam promovendam; actualis vero quarundam poenarum inflictio, praeter emendationem rei vel aliorum ab ejus exemplo, respicit praecipue restitutionem justitiae et ordinis violati, quantum fieri potest, ad aequalitatem; secus poenae illae locum habere non possent, forentque injustae, quibus afficiuntur etiam ab humana justitia delinquentes seclusa eorum emendatione, vel etiam spe emendationis. Hanc ordinis violati restitutionem mediante poena aptissime exponit S. Thomas (1). Ad perfectam Dei bonitatem pertinet, quod nihil inordinatum in rebus relinquat... sub ordine *autem* justitiae, quae ad aequalitatem reducit, comprehenduntur ea, quae debitam quantitatem excedunt: excedit autem homo debitum suae quantitatis gradum, dum voluntatem suam divinae voluntati praefert satisfaciendo ei contra ordinem Dei, quae quidem inaequalitas tollitur, dum contra voluntatem suam homo aliquid pati cogitur secundum ordinationem. Ex his autem facile potest inferri, quod si perversio ordinis ex parte hominis fuerit ratione sui irreparabilis, vel opposita bono aeterno, reparatio quoque ad aequalitatem deberet fieri per poenam *aeternam*, nullo etiam habito respectu subsequenter emendationis; quod pariter pluribus ostendit S. Thomas (2), quodque confirmat doctrinam expositam paulo superius (3).

CAPUT II.

DE PROPRIETATIBUS LEGIS NATURALIS EJUSQUE PRINCIPIO COGNITIONIS

79. Explicatis capite praecedenti, quae ad legis naturalis existentiam et essentiam, vel naturam spectant, ut nihil hac in re desideretur, de ejus proprietatibus et cognitionis principio remanet investigandum. Et quia etiam *de universalitate* legis naturalis quantum satis fuit jam (4) indicavimus, nunc *perspicuitatem* et *certitudinem*, ac *aeternitatem* et *immutabilitatem*, quae sunt praecipuae ejus proprietates, breviter expen-

(1) *Contra Gent.* lib. 3. cap. 140.

(2) *Ibidem* cap. 144.

(3) N.º 76.

(4) Capit. praecedent. artic. 2. n. 68. cor. 2.

demus: de ejusdem namque *unitate* nihil est in particulari determinandum, cum licet pluribus coalescat praeceptis vel principiis, omnia tamen et circa idem intrinsecum boni ac mali discrimen versantur, et ab eundem finem perfectae felicitatis hominem ordinant.

AUTICULUS I.

DE PERSPICUITATE ET CERTITUDINE LEGIS NATURALIS

80. Non de perspicuitate, ut ita dicam objetiva, vel de quadam mentis claritate, sed de facili cognitione praeceptorum legis naturalis, in prima hujus articuli parte sermonem instituemus, ad complementum eorum, quae breviter, loco nuper indicato, dicta sunt de legis naturalis *promulgatione*, quae non censeretur sufficiens nisi saltem quoad generalia sua principia lex naturalis neminem latere poset. In altera vero parte, non jam impetimus errorem Hobbesii asserentis (1), citra revelationem divinam, neminem de naturali lege posse habere certitudinem, id enim jam praestitimus (2), sed eorum perniciosam sententiam refellemus, qui generatim autumant quaestiones morales non nisi probabiles esse, veraeque certitudinis ac demonstrationis expertes.

PROPOSITIO

Generaliora legis naturalis principia adeo per se manifesta et cognitu facilia sunt, ut a nemine invincibiliter ignorari possint: morales autem quaestiones his principis innixae, demonstrationi ac certitudinem proprie dictae subjiciuntur.

81. Ut melius intelligatur status quaestionis distinguunt communiter Doctores post S. Thomam, principia vel leges naturales in tres classes: quaedam enim sunt *universalissima*, et velut fundamentum aliorum e. g. *bonum est faciendum*, *ma-*

(1) *De cive* cap. 3. et *Leviathan* cap. 24.

(2) Cap. proxime praecedent. artic. 2. per totum.

lum fugiendum; alia magis *determinata*, quae ex primis immediata et facili deductione profluunt e. g. *egeno esse opem ferendam*; *neminem laedendum*; etc. postrema tandem quae ex utrisque praecedentibus *mediata et difficili* ratiocinatione deducuntur, qualia sunt quae e. g. respiciunt nonnullos contractus sive pactiones. De his postremis posse darii etiam invincibilem ignorantiam, fere omnes consentiunt; cum certissimum sit plerosque hominum subtilioris considerationis et difficilioris ratiocinationis non esse capaces, frequenterque non habere a quo instruantur; id quod sufficienter expressit S. Thomas (1): „Quaedam vero sunt (*praecepta legis naturalis*), ad quorum „judicium requiritur multa consideratio diversarum, circumstantiarum quas considerare diligenter non est cujuslibet „sed sapientum; sicut considerare particulares conclusiones scientiarum non pertinet ad omnes, sed ad solos philosophos... Quaedam vero sunt, quae subtiliori consideratione rationis a sapientibus judicantur esse observanda; „et ista sic sunt de lege naturae, ut tamen indigeant disciplina, qua minores a sapientibus instuantur sicut illud „*coramcano capite consurge* etc.„

82 Probatur itaque prima pars nostrae assertionis, quoad generaliora scilicet legis naturalis principia, et ratio multiplex esse potest: 1°, ex eo quod hujusmodi notiones sunt medium a divina providentia intentum, quo homines ad felicitatis assecutionem ordinantur; intererat igitur illam, eas notiones omnium captui accommodatas reddere. 2°, quia contrarium adversaretur quoque divinae bonitati, cum non videretur *saltem aequae*, in rebus apprime necessariis (qualis est cognitio horum principiorum), omnium hominum felicitati prospexisse. 3°, ex facto ipso, pro quo stat communis omnium sensus. Quis enim nisi prorsus ratione destituatur, vel non intelligit generalissima principia *ordinem naturalem esse servandum*, *Deum honorandum*, etc? Vel non valet cernere immediatas eorum consecutiones e. g. temperate, caste, honeste esse vivendum, a perjurio et injuriosis in Deum verbis esse abstinendum, etc.? 4°, Quia hujusmodi principia sunt velut spontaneus nostrae rationalitatis fructus; ea igitur nativo rationis lumine quilibet facile detegere potest; praesertim cum ad id sufficiens esse videatur ipse naturalis ac moralis nostrae rationalitatis

(1) *Summae Theolog.* part. 1. 2. quaest. 100 artic. 1.

instinctus seu sensus, et ad id quod rectum est, nisi pravis affectibus obruti fuerimus, sponte feramur. Unde optime inquit Seneca (1). *Nnlla praeclusa est virtus; nec est quisquam gentis ullius, qui ducem naturam nactus, ad virtutem pervenire non possit.*

83. Potest quis sic arguere contra has probationes. Si res ita foret, undenam tot difficultates et contentiones inter ipsos doctores, in quibusdam moralibus quaestionibus determinandis? Nonne plerique etiam circa secundaria principia seu immediatas deductiones errarunt?

Respond. ad 1^m. Hujusmodi difficultates et contentiones communiter accidunt circa deductiones remotiores, non vero circa generaliora principia, et fundantur non in obscuritate rei, sed plerumque in singularitatis et novitatis amore, animoque a pravis affectionibus haud immuni. Quod si sermo fiat de secundariis principiis, consulto in enunciatione propositionis diximus, ea clara et cognitu facilia esse *per se* spectata, quia sicut recte monet Billuartius [2], si considerentur, ut vestita quibusdam circumstantiis bonis et apparenter inhonestatem removentibus, e. g. *mentiri leviter ad salvandam patriam, vel vitam innocentis; furari ad ferendam opem graviter indigenti, etc.* tunc ratione talium adjunctorum hujusmodi principia evadunt obscura, transeuntque ad tertiam veluti classem; ideoque circa ista et rudiores homines ad breve praesertim tempus, poterunt in invincibili manere ignorantia; et Doctores de ipsis ad invicem contendere; sicut revera accidit relate ad casum ex. gr. in quo quaeritur, utrum iudex, propter allegata, ut dicitur, et probata, possit nec ne morti damnare reum, quem *privata* cognosceret *scientia* esse revera innocentem (3). Unde etiam facile colligitur distinctio facienda et responsio danda ad id quod secundo loco opponitur.

(1) *De benefic.* libr. 3. cap. 18.

(2) Tractat. *De peccatis.* Oper. tom. 2. dissertat. 5. artic. 4.

(3) In quaestione circa casum propositum, utriusque sive affirmanti: sive negantis sententiae patroni, ultro consentium *insontis tamquam rei necem et damnationem ad necem* esse quid intrinsece malum et *per se* a lege naturali vetitum; at primae sententiae adsertores, autumant dumtaxat contrarium posse colligi si considerentur casus propositi adjuncta, scilicet, *personae publicae* in iudici, *communis boni* in firma legum poenaliu et ordinis publici custodia, nec non *necessitatis* praecludendi viam occultae

84. Altera pars assertionis vel ex praecedenti sufficienter potest inferri; etenim generaliora illa legis naturalis principia sive ex ipsa terminorum inspectione, sive per immediatam deductionem apprehensa, utpote *per se* magisque prae ceteris nota, habent quidquid opus est ad veram aliarum minus universalium quaestionum demonstrationem, quae legitime instituta proprie dictam quoque praebent certitudinem; praesertim quod et practica rationis principia demonstrationis

judicium fraudi etc. Negantem sententiam vindicantes putant hujusmodi rationes insufficientes esse, cum et conscientia iudicis tamquam *publicae personae* nunquam debeat esse in oppositione cum ejusdem conscientia tamquam *hominis rationalis*, et ratio *boni communis* quoad firmam legum et ordinis publici custodiam aliter possit integra servari, nempe, si iudex pro hac vice suum officium deponens patroni sive defensoris partes suscipiat, actorum vel testium, si valet, ignorantiam aut calumnias detegat, innocentiamque vindicet, vel si id praestare non potest, saltem a sententia ferenda se cohibeat, aliisque iudicibus [non enim est sermo de iudice supremo, hic namque aliud medium haberet innocentem a poena necis liberandi] eam relinquat, qui sine conscientiae lucta vim legum poterunt vindicare. Unde patet hac ratione legum poenaliu et ordinis publici firmitatem nullatenus violari, pugnam conscientiae iudicis excludi, insontisque incolumitati pro viribus provideri, ideoque inquit non valere paritatem quae solet desumi ab expugnatore e. g. vel defensore urbis, qui ratione boni communis possunt etiam insontes discrimini certae mortis obicere; hoc enim tantum obtinet, quando non est alius modus aequus bono communi providendi. Similiter quia poena mortis et sententia iudicium de ipsa soleat proferri communiter in adeo manifestis circumstantiis, ut nullus supponendae et fingendae privatae scientiae de innocentia accusati locus relinquatur, patet hujusmodi casum non nisi raro admodum posse evenire, ideoque non esse timendum ne via aperiatur occultae iudicium fraudi, reos tamquam si essent innocentes remittendi detrectando sententiae prolationem juxta allegata et probata. Tandem ajunt, iudicem si in casu privatae scientiae de innocentia accusati ita se gesserit, facturum esse ad mentem ipsarum legum sive potius supremae civilis potestatis, quae certe, quantum in ipsa est, sicut optat, reorum punitionem. ita non vult civium innocentium interitum, et aliunde esse simul consulturum gravi obligationi, praefereudi majus malum sive amissionem vitae proximi, minori malo proprio, quale est incommodum suscipiendi partes defensoris, vel se cohibendi pro illa vice a ferenda sententia, quamvis id forte per accidens et de consequenti depositionem ab officio ejusque amissionem posset interdum importare.

naturam non mutant, et eadem istis ac speculativis assentiendi necessitas a naturali comparatione nostrae rationalitatis, si eam, ut par est, consulamus, infertur (1). Deinde in theoreticis disciplinis vera ac proprie dicta demonstratio et certitudo, fatentibus ipsis adversariis, haberi potest, si itaque in quaestionibus moralibus non haberetur, dicendum foret rationalem nostram naturam melius esse institutam quoad perfectionem ordinis physici, quam moralis; quod et divinae sapientiae ac bonitati nimis adversaretur, et humanam mentem passim fluctantem, ne dicam indifferentem (*per se enim et immediate nota non sunt multa*) constitueret in his, quibus cultus Dei, actionum rectitudo, tota humanae vitae ratio, et praesentis ac futuri saeculi felicitas continetur. Tandem discrimen hoc ab adversariis invecum inter disciplinas theoreticas, et moralem ac practicam, nullum habet fundamentum, ut consideranti facile patebit, vel in certitudinis ac principiorum natura vel in naturali nostrae rationalitatis constitutione (2).

85. Contrarium opinantes id sibi videntur suadere 1.º, ex eo quod moralibus quaestionibus aegre admodum possit aptari methodus quam vocant *wolfianam* seu *mathematicam*, quamque unice *scientificam* appellant, cui sententiae ipse Aristoteles [3] suffragari videtur. 2.º, quia materia disciplinae moralis est quid contingens et mutabile, demonstrationes vero proprie dictae non fiunt nisi in materia necessaria. 3.º. Moralis disciplina utpote practica exemplis potius quam demonstratione docenda est; et si aliquid instar prudentiae in ea concluditur, id ex particulari principio ad singularem dumtaxat conclusionem infertur.

(1) Part. 1. capit. 2. artic. 3. n. 49 argum. 3.

(2) Praeter dicta (vol. 1. *Logicae* part. 2. artic. 1. §. 2. n. 36.) de certitudinis natura. et (*Theologiae* cap. 1. artic. 1. n. 4.) de distinctione principiorum rationis theoreticae et practicae, eorumque relatione ad constitutionem nostrae rationalitatis, quae pertinent ad melius intelligendam vim hujus postremae probationis, juvat quoque advertere argumentum istud aliter etiam posse urgeri; scilicet; si ex practicis universalibus principiis nihil certi deduci ac demonstrari posset, idem prorsus dicendum esset, de theoreticis principiis et de ipsa ratione theoretica, cum veritatem ac certitudinem illorum non nisi per eandem rationem theoreticam apprehendamus, istorumque absoluta veritas atque certitudo est origo et fundamentum veritatis et certitudinis illorum.

(3) *Ethicor.* libr. 1.

Respond. ad 1.^m. Etsi concedamus methodum wolfianam non satis apte posse accomodari quaestionibus moralibus, Wolfiumque ipsum haud satis feliciter processisse ubique in sua *practica philosophia*, dum scilicet omnia ex antecedentibus per longam propositionum seriem deducere conatur; attamen quia proprie dicta demonstratio ac certitudo, ex congenita ac necessaria connexione veritatum, quae sint priores et notiores, oritur, idque minime dependet a paucioribus vel pluribus propositionibus, synthetice vel analyticè conjunctis, patet etiam methodum mere analyticam vel mixtam quaestionibus moralis philosophiae apodictice et scientificè demonstrandis sufficientem esse (1). Unde nec auctoritate Aristotelis vehementer commoveremur, si ipse hac in re (videtur enim tantum *relative* minorem evidentiam practicae philosophiae quaestionibus tribuere) nobis adversaretur.

Nec quidquam prodest quod secundo loco ponitur, cum firmitas ac certitudo demonstrationis non a necessitate materiae seu objecti proximi, vel ejus existentiae, sed a necessitate immutabilium principiorum eorumque mutui nexu, seu ut vocant, a necessitate essentiae, desumatur; quod utrumque etiam in moralibus quaestionibus obtinet.

Tertium quod objicitur, confundit singularem applicationem moralium principiorum ad casum particularem, cum ipsa generali quaestionum moralium determinatione, prudentiamque in particulari, quae in apta mediorum ad finis assecutionem accommodatione sita est, cum generalibus ejusdem praeceptis experientia aut ratione cognitis. In istis igitur vera ac scientifica demonstratio locum habere potest, licet illa forte non nisi exemplis *propriis* aut *alienis* valeant declarari. Numquid negabis, posse quempiam leges aut praecepta alicujus practicae disciplinae accurate tradere, quamvis eam propriis ac practicis exemplis efficaciter suadere non valeat?

(1) Vide si vacat (vol. 1. *Logicae* part. 1. artic. 4. nn. 26. 27. et artic. 5. n. 2.º.) quae spectant ad demonstrationis naturam et methodum.